

Η γηραιά ήπειρος: πορτραίτο μιας παρακμής με αφετηρία την Ελλάδα

20/09/2026

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΚΑΤΑΡΑΣ

Πώς η Ευρωπαϊκή Ένωση έγινε ένα προηγμένο εργαστήριο δοκιμών πάνω στις πολιτικές "μετά-κυριαρχίας", και πώς η Ελλάδα μέσα από δεκαετίες μνημονίων, χρεοκοπίας και μετανάστευσης σχεδόν ενός εκατομμυρίου πολιτών, μετατράπηκε σε υπάκουο και καταδικασμένο πειραματόζωο για παραδειγματισμό, που έχει πλέον πέσει στο γκρεμό.

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην ιδέα αναζήτησης μιας «μέγα-αιτίας», ως πιθανή εξήγηση της γενικής καταβύθισης, κατάπτωσης, οικονομικής, κοινωνικής, αξιακής και ατομικής, σε ΕΕ και Ελλάδα. Θα μπορούσε αυτή να είναι η "δομική ασυμμετρία", δηλαδή δομικές διαφορές ανάμεσα σε θεσμούς δημοκρατικού ελέγχου που παρέμεναν τοπικοί και αργοί, και συστήματα εξουσίας όπως κεφάλαιο, πληροφορία, παραγωγή κλπ, που έγιναν παγκόσμια και ταχύτατα. Μια τέτοια ασυμμετρία δεν παράγει παράλληλα, τυχαία, χαοτικά αποτελέσματα, αλλά μάλλον ένα σύνολο από αυτά ως μια αλυσίδα αιτίου-αιτιατού.

Η Ευρώπη ως εργαστήριο μετα-κυριαρχίας

Η ΕΕ δεν είναι απλώς ένα ακόμη παράδειγμα της δομικής ασυμμετρίας που αναφερθήκαμε αλλά είναι, ίσως, το πιο φιλόδοξο και πιο προηγμένο πείραμα "μετά-κυριαρχικής" διακυβέρνησης στη σύγχρονη ιστορία. Φυσικά, το κρισιμότερο συστατικό αυτού του πειράματος είναι το κοινό νόμισμα. Η ευρωζώνη αφαίρεσε από τα κράτη-μέλη τη νομισματική κυριαρχία, δηλαδή το δικαίωμα να τυπώνουν το δικό τους νόμισμα, να το υποτιμούν, να καθορίζουν τα δικά τους επιτόκια, κλπ. Αυτό όμως χωρίς ποτέ να δημιουργηθεί η αντίστοιχη πολιτική ένωση που θα έκανε αυτή τη τεράστια μεταφορά εξουσίας δημοκρατικά νομιμοποιημένη και υπόλογη. Θεσμικά, πρόκειται για κάτι σχεδόν πρωτοφανές, δηλαδή μια οικονομική υπερδομή πλήρως ολοκληρωμένη, πάνω από μια δημοκρατική υποδομή που παρέμεινε κατακερματισμένη σε είκοσι επτά ξεχωριστά κράτη. Επιπλέον, μια ογκώδης υπερ-δομή από υπερεθνικά μορφώματα, με αδύναμη έως καμία δημοκρατική νομιμοποίηση (πχ EU Commission, EP, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, IMF, World Bank, Chair of the Federal Reserve, κα), επικάλυψε την δημοκρατική υπο-δομή των κρατών και τα ελέγχει, προστατεύοντας όχι την ευημερία των πολιτών αλλά μάλλον τα συμφέροντα των λίγων.

Ο Jürgen Habermas το έχει επισημάνει ως πηγή «ελλείμματος νομιμοποίησης» (J. Habermas - The Crisis of the European Union, 2012) — μια διάγνωση που ο κοινωνιολόγος Wolfgang Streeck πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα, υποστηρίζοντας ότι η ίδια η φύση του ευρωπαϊκού δημιουργήματος άλλαξε ριζικά και από «κράτος πρόνοιας», που είχε ως πρωταρχικό μέλημα την κοινωνική συνοχή

και ευημερία των πολιτών του, μετατράπηκε σταδιακά σε «κράτος εξυγίανσης» (consolidation state), του οποίου πρωταρχικό μέλημα είναι πλέον η εμπιστοσύνη των αγορών ομολόγων και όχι η ζωή των ανθρώπων που το απαρτίζουν (W. Streeck, «Buying Time», 2014). Αυτή η μετατόπιση είναι εμφανής σε κάθε απόφαση της Επιτροπής, του Eurogroup, σε κάθε μνημόνιο και σε κάθε δημοσιονομικό κανόνα. Σταθερή υπενθύμιση στα κράτη-μέλη και στους αχυράνθρωπους, χωρίς ουσιαστικά καμία εξουσία, ηγέτες τους.

Ενδεικτική εφαρμογή των αυταρχικών πολιτικών μετά-κυριαρχίας της ΕΕ είναι και η με συνοπτικές διαδικασίες ακύρωση της βούλησης των πολιτών και των σχετικών δημοψηφισμάτων στα κράτη μέλη. Θυμίζω ότι τουλάχιστον πέντε αρνητικά δημοψηφίσματα παρακάμφθηκαν ή επαναλήφθηκαν και οδηγήθηκαν σε άλλα μονοπάτια, ήτοι σε Δανία '92, Ιρλανδία '01 και '08, Γαλλία/Ολλανδία '05, Ελλάδα '15 (επιπλέον και άλλους στραγγαλισμούς πχ εκλογές σε Ουγγαρία). Είναι το ίδιο μοτίβο, επαναλαμβανόμενο κάθε φορά που η ταχύτητα μιας υπερεθνικής διαπραγμάτευσης συγκρούεται με τον αργό, εδαφικά δεσμευμένο αλλά δημοκρατικό ρυθμό μιας εθνικής κάλπης. Δηλαδή όποτε ο πολίτης απαντά «όχι» σε κάτι που οι "θεσμοί" έχουν ήδη αποφασίσει. (Περισσότερα, αναλυτικές πηγές για άρθρο κλπ, στο βιβλίο μου "Σιωπηλός Καινούργιος Κόσμος", <https://costaskataras.org/siopilos-kainourgios-kosmos.html>).

Ευρώπη: μια ήπειρος που χάνει έδαφος

Η Ελλάδα δεν είναι απλά μια τραγική, σύγχρονη, Ιφιγένεια που οδηγήθηκε προς σφαγή, αλλά η ακραία έκφραση μιας τάσης οπισθοδρόμησης σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι οικονομικά, η Ευρώπη υπερ-ρυθμίζει αντί να καινοτομεί, χάνοντας παραγωγικότητα από ΗΠΑ/Ασία. Πολιτικά, οι θεσμοί της γίνονται «απομυζητικοί» αντί για «συμπεριληπτικοί» (Acemoglu-Robinson), με τις Βρυξέλλες πλέον πολύ αργές για να αντιμετωπίσουν κρίσεις. Πολιτισμικά, επικρατεί κρίση ταυτότητας και νοήματος, κάτι που ο Spengler θα το περιέγραφε ως πνευματικό γήρας ενός πολιτισμού, με αποτέλεσμα κυνισμό, πόλωση και «συλλογική κατάθλιψη» αντί για κοινό όραμα.

Πιο πρακτικά, κατά κάποιες εκτιμήσεις, η ΕΕ υστερεί πλέον κατά περίπου 34% από τις ΗΠΑ σε κατά κεφαλήν εισόδημα με βάση την αγοραστική δύναμη (από 15% που ήταν το 2002), το μερίδιο στις παγκόσμιες εξαγωγές έπεσε από 19% σε λιγότερο από 15% την ίδια περίοδο, επενδύει μόνο το μισό από τις ΗΠΑ σε R&D, μόλις 4 από τις 50 μεγαλύτερες τεχνολογικές εταιρείες παγκοσμίως είναι ευρωπαϊκές, ενώ οι επιχειρήσεις της πληρώνουν ηλεκτρικό ρεύμα 200% έως 300% ακριβότερο από τις αντίστοιχες αμερικανικές και κινεζικές. Παρόμοια τάση υστέρησης παρατηρείται και έναντι των BRICS.

Όταν ο Mario Draghi παρέδωσε στην Ursula von der Leyen την επίσημη έκθεσή του για την ανταγωνιστικότητα, χρησιμοποίησε τη λέξη «υπαρξιακή» πρόκληση για την ΕΕ, κάτι όχι συνηθισμένο για τον τραπεζίτη.

Το πρόβλημα της ΕΕ δεν είναι μόνο ανταγωνιστικότητα, αλλά είναι επίσης δημογραφικό και δημοσιονομικό κλπ. Το 2008 αναλογούσαν περίπου τέσσερις εργαζόμενοι για κάθε συνταξιούχο στην Ένωση. Σήμερα η αναλογία πλησιάζει το 2,5 προς 1, με τη Γερμανία και την Ιταλία ήδη κάτω από αυτό το όριο. Ο ΟΟΣΑ προειδοποιεί, ψυχρά, ότι τα περισσότερα εθνικά συστήματα δεν είναι βιώσιμα στη σημερινή τους μορφή μετά το 2040. Στο μεταξύ, η επιστροφή του πολέμου στην ευρωπαϊκή ήπειρο ανάγκασε κυβερνήσεις από το Βερολίνο ως τη Βαρσοβία να αυξήσουν τις αμυντικές δαπάνες κατά 30% έως 50% από το 2022, χρήματα που κάπου έπρεπε να βρεθούν, και συνήθως βρέθηκαν

εκεί που βρίσκονται πάντα, δηλαδή από τα κονδύλια για υγεία, παιδεία, στεγαστική πολιτική, συντάξεις, κλπ.

Η Ευρώπη αλλάζει και η αλλαγή αυτή αποτυπώνεται πλέον σε δείκτες που δύσκολα μπορούν να αγνοηθούν. Δημογραφία, πραγματικοί μισθοί, αγοραστική δύναμη, πρόσβαση στην κατοικία και εμπιστοσύνη στους θεσμούς κινούνται σχεδόν όλοι προς την ίδια κατεύθυνση. Το ερώτημα δεν είναι αν υπάρχει κρίση, αλλά αν όλα αυτά αποτελούν ανεξάρτητα φαινόμενα ή εκφράσεις μιας βαθύτερης μεταβολής.

Οι αριθμοί και εδώ είναι αποκαλυπτικοί για τους Ευρωπαίους. Το 2024, ο δείκτης γονιμότητας στην ΕΕ υποχώρησε στο ιστορικό χαμηλό του 1,34 παιδιού ανά γυναίκα, έναντι 2,1 που απαιτείται για την αναπλήρωση του πληθυσμού. Την ίδια χρονιά καταγράφηκαν 3,55 εκατομμύρια γεννήσεις έναντι σχεδόν 4,8 εκατομμυρίων θανάτων, γεγονός που σημαίνει φυσική μείωση του πληθυσμού κατά περίπου 1,2 εκατομμύρια ανθρώπους μέσα σε ένα μόνο έτος.

Η οικονομία δεν παρουσιάζει καλύτερη εικόνα. Σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες οι πραγματικοί μισθοί δυσκολεύονται να συμβαδίσουν με το αυξανόμενο κόστος ζωής, ενώ σε επτά ευρωπαϊκές οικονομίες το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα μετά από φόρους μειώθηκε ακόμη και το 2024.

Η κατοικία, άλλοτε θεμέλιο της ευρωπαϊκής μεσαίας τάξης, μετατρέπεται σταδιακά σε αγαθό υψηλής αξίας. Σε πολλές ευρωπαϊκές μητροπόλεις, η τιμή αγοράς κατοικίας υπερβαίνει πλέον τις δέκα φορές το μέσο ετήσιο εισόδημα, καθυστερώντας τη δημιουργία οικογένειας, την αποταμίευση και την κοινωνική κινητικότητα.

Την ίδια στιγμή, η εμπιστοσύνη στους θεσμούς βρίσκεται σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα. Σύμφωνα με τον OECD, μόλις 39% των πολιτών δηλώνουν ότι εμπιστεύονται την κυβέρνησή τους, ενώ περισσότεροι από τους μισούς θεωρούν ότι δεν έχουν ουσιαστική επιρροή στις πολιτικές αποφάσεις. Η δημοκρατία διατηρεί τις διαδικασίες της, αλλά για πολλούς πολίτες χάνει σταδιακά την αίσθηση αποτελεσματικότητάς της.

Μεμονωμένα, οι δείκτες αυτοί δεν αποδεικνύει ότι η Ευρώπη βρίσκεται απαραίτητα σε παρακμή. Συνθέτουν όμως μια σφαιρική εικόνα, όπου έχουμε λιγότερους νέους, μεγαλύτερη οικονομική ανασφάλεια, δυσκολότερη πρόσβαση στην ιδιοκτησία, χαμηλότερη εμπιστοσύνη και μια μεσαία τάξη που σταδιακά συρρικνώνεται, καθώς και πολέμους στη "γειτονιά".

Μια εξήγηση μπορεί να είναι ότι πρόκειται για το άθροισμα πολλών ανεξάρτητων κρίσεων. Μια άλλη και ίσως πιο ενδιαφέρουσα υπόθεση είναι ότι όλα αυτά αποτελούν τις συνέπειες μιας βαθύτερης θεσμικής μεταβολής, κατά την οποία η πραγματική ισχύς μεταφέρεται σταδιακά από τους δημοκρατικά εκλεγμένους εθνικούς θεσμούς προς υπερεθνικά, χρηματοπιστωτικά και τεχνοκρατικά κέντρα λήψης αποφάσεων, που η μόνη τους έννοια είναι η "εμπιστοσύνη των αγορών" και όχι η ζωή των Ευρωπαίων πολιτών.

Αν αυτή η υπόθεση είναι σωστή, τότε οι αριθμοί δεν περιγράφουν απλώς την κατάσταση της Ευρώπης, αλλά μάλλον τη μεταβολή του ίδιου του τρόπου με τον οποίο ασκείται η εξουσία στον 21ο αιώνα.

Το ελληνικό πείραμα

Αν η Ευρώπη γερνάει και φτωχαίνει σχετικά, η Ελλάδα απλώς ξεκίνησε και ζει αυτή τη διαδικασία δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα και σε φουλ ένταση. Το 2006, το κατά κεφαλήν εισόδημά της βρισκόταν στο 96% του μέσου όρου της Ένωσης, δηλ σχεδόν στη μέση της ΕΕ. Της Βουλγαρίας ήταν στο 38%.

Σήμερα και οι δύο χώρες βρίσκονται στο ίδιο ακριβώς σημείο, 68% του μέσου όρου, στον πάτο της ΕΕ-27. Δεν είναι ότι η Βουλγαρία τα πήγε ασυνήθιστα καλά αλλά είναι ότι η Ελλάδα έχασε μέσα σε μια δεκαετία, την απόσταση που χρειάστηκε τριάντα χρόνια ευρωπαϊκής ένταξης για να χτίσει.

Οι μισθοί και συντάξεις είναι, ίσως, η πιο ανθρώπινη έκφραση αυτού του αριθμού. Ανάμεσα στο 2010 και το 2015, το μέσο καθαρό εισόδημα των Ελλήνων συνταξιούχων υποχώρησε κατά 26% ενώ την ίδια στιγμή στη Γερμανία αυξανόταν κατά 5,7%, στην Ιταλία κατά 6,5%, στην ευρωζώνη συνολικά κατά 7,7%. Το δίκτυο συνταξιούχων «Ενωμένοι» υπολόγισε το 2017 ότι, με τις τότε προγραμματισμένες περικοπές, οι σωρευτικές απώλειες θα έφταναν το 70% για ορισμένες κατηγορίες. Με έναν στους δύο συνταξιούχους να καταλήγει να ζει με λιγότερα από 480 ευρώ τον μήνα. (Eurobank Research και ΕΕ). Επίσης την ίδια περίοδο ο πραγματικός μισθός (αγοραστική δύναμη) στην χώρα καταγράφει μείωση περίπου 31%!! , ενώ το προσδόκιμο μειώθηκε κατά δυο χρόνια. Εξάλλου, μετρήσεις αποκάλυψαν ότι σε μια τετραετία (2010-2014) την μνημονιακή περίοδο η χρήση αντιψυχωτικών από τους Έλληνες αυξήθηκε κατά 35 φορές, των αγχολυτικών βενζοδιαζεπινών κατά 19 φορές και των αντικαταθλιπτικών κατά 11 φορές (Ν. Θωμαΐδης, Παν. Αθηνών, Ανάλυση Λυμάτων, 2010-2014). Επίσης οι αυτοκτονίες αυξήθηκαν 35% την ίδια περίοδο, από 3,35 ανά 100.000 κατοίκους σε 4,42 (Ιατρική Σχολή Θεσσαλίας).

Ένα ακόμη στοιχείο που συνέβαλε στην καταβύθιση της χώρας είναι η διαφθορά και η έλλειψη αξιοκρατίας που συνοδεύει τις "καθεστωτικές" εξουσίες στην Ελλάδα. Ο κορυφαίος καθηγητής στο Stanford I. Ιωαννίδης περιγράφει το φαινόμενο σε πρόσφατη συνέντευξη του στον δημοσιογράφο Γ. Σαχίνη ως «Αχρηστοκρατία» και παράλληλα τονίζει ότι η χώρα δεν βρίσκεται πριν το γκρεμό, αλλά έχει πέσει πλέον μέσα στο γκρεμό. (Γ. Ιωαννίδης: "Το Καμένο Πρόσωπο της Ελλάδας-Αχρηστοκρατία", 24/07/2026, KPHTH TV, https://youtu.be/Lbdw6JlBQ0?si=I9i1_QNurLi3K8Ug)

Η χώρα βιώνει 16 χρόνια με συνεχώς αρνητικές παραγωγικές επενδύσεις, ενώ η Πράσινη ανάπτυξη πάει στα αζήτητα. Εξάλλου, στο λεγόμενο Υπερταμείο ελεγχόμενο από τους πιστωτές μεταφέρθηκε το 2015 το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής δημόσιας περιουσίας, πχ ΔΕΗ, ΟΛΠ, δίκτυα ύδρευσης (επίκαιρη τώρα η ιδιωτικοποίηση του νερού, τη στιγμή που οι χώρες στην Ευρώπη το επανακρατικοποιούν μετά την τεράστια αποτυχία του τολμήματος) κλπ, για διάρκεια 99 ετών. Ενενήντα εννέα χρόνια σημαίνει ότι Έλληνες που δεν έχουν γεννηθεί ακόμη θα ζουν κάτω από όρους που υπογράφηκαν πολύ πριν έρθουν στον κόσμο.

Όλοι αυτοί οι αριθμοί ίσως δείχνουν προς μία πιθανή ενοποιητική εξήγηση. Ας θυμηθούμε το τρίλημμα του D.Rodrik που λέει ότι μια χώρα δεν μπορεί να έχει ταυτόχρονα βαθιά οικονομική ενοποίηση, εθνική κυριαρχία και πλήρη δημοκρατία. Θα πρέπει κάποιο από τα τρία να θυσιάσει. Η Ελλάδα επέλεξε να θυσιάσει την κυριαρχία της, την οποία παρέδωσε σταδιακά, όρο προς όρο, σε θεσμούς με δικά τους συμφέροντα που λειτουργούσαν επίσης με εντελώς διαφορετική λογική και ταχύτητα από τη δική της δημοκρατία.

Το Υπερταμείο και οι πιστωτές δεσμεύουν ελληνική περιουσία, αλλά και εθνική κυριαρχία, για έναν αιώνα επειδή αυτό επιτρέπει η απουσία δημοκρατικής λογοδοσίας σε ένα ασαφές υπερεθνικό μόρφωμα. Μια απόφαση που καμία μελλοντική κυβέρνηση δεν μπορεί μονομερώς να ανατρέψει, όσο κι αν αλλάξει η λαϊκή βούληση στις κάλπες. Κι αν αυτό μοιάζει με ακραία, μεμονωμένη περίπτωση, η ίδια η υστέρηση της Ευρώπης απέναντι στις ΗΠΑ και την Κίνα που περιγράψαμε στην αρχή δεν είναι τίποτα άλλο από τον ίδιο μηχανισμό, σε μεγαλύτερη κλίμακα: είκοσι επτά εθνικά κοινοβούλια, καθένα με τον δικό του αργό ρυθμό, προσπαθούν να συντονιστούν απέναντι σε αγορές και τεχνολογίες που δεν περιμένουν κανέναν.

Είναι η Χαμένη Κυριαρχία, "Ανόητε"!!